

Олексій Шафраньош

ФЕЙК-НЬЮЗ І НОВИЙ ПРОСТІР ДЛЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ МАНІПУЛЯЦІЙ: ЦЕНТРАЛЬНОЄВРОПЕЙСЬКИЙ КОНТЕКСТ

Період 2010-2021 років відзначився виходом інформаційної епохи на якісно новий рівень. Стрімкий розвиток соцмереж за дуже короткий часовий період зробив їх впливовим чинником внутрішньої та міжнародної політики. Соцмережі стали легким джерелом інформації для користувачів, і почали витіснити традиційні медіа щодо оперативності та доступності інформування. З іншої сторони, легкість, яка дозволяє будь-якому зареєстрованому учаснику соцмережі оприлюднити фактично будь-яку, часто неперевірену інформацію стало також простором, в якому традиційні медіа почали програвати конкуренцію, а цінність і важливість їхньої інформації «тонуть» під значно більшою кількістю соцмережних постів та коментарів. Таким чином, якість та перевіреність інформації, її фактчекінг поступився кількості, швидкості та поширеності постів у соцмережі, правдивість яких часто не ставилася під сумнів.

Ще однією особливістю соцмереж, зокрема facebook, став програмний механізм персоніфікованого підбору реклами, інформації яка можливо буде корисною користувачеві на основі його персональних вподобань, лайків, пошукової активності в інтернеті, даних наданих користувачем, зокрема місця проживання, навчання, роботи, відвіданих місць та геолокації, тощо. Технологія мікротаргетування полегшує користувачеві доступ у пошуку друзів, товарів та послуг, але з іншої сторони, збирає багато інформації про людину, її вподобання, навіть характер та особисті якості [2].

Ці особливості нового інформаційний простіру створили чудове поле для випробування нових маніпуляційних соціальних та політичних технологій та розквіту фейкових новин. Фейк-ньюз – це по суті неправдива або оманлива інформація, подана як новина. Часто вона має на меті завдати шкоди репутації особи чи організації, подібна фейкова новина створена з ігноруванням редакційних норм, правил, якими послуговуються медіа. Але, як довела сучасна практика, фейковість і сенсаційність новини може спричинити її швидке поширення, та послуговуючись терміном інтернету, «вірусність» [10].

Існування фейк-ньюз, пов'язане як із політичними процесами, так із просуванням на ринку певних товарів та послуг (бізнес-складова). Але особливе поширення фейків розпочалося на межі 2013-2014 років, і було пов'язане із діяльністю Росії у справі дезінформації щодо подій Євромайдану та анексії Криму, а потім – гібридної війни з Україною на Донбасі. Саме Росія долучилася до максимального поширення на міжнародному рівні фейкової інформації як через свої пропагандистські канали, так і через роботу в соцмережах.

До генерування та поширення фейк-ньюз залучені потужні інформаційні пропагандистські ресурси РФ, спрямовані на світову аудиторію – Sputnik, RussiaToday, Ria Novosti, LifeNews. В роботі із соцмережами та коментарями під публікаціями у впливових західних медіа РФ залучила потужні

інформаційні ресурси, т.зв. фабрики тролів, «ольгінські тролі» – коментаторів, які розміщують неправдиву інформацію і провокативні коментарі.

Сфера дії російських фейк-ньюз сягає як поширення неправдивої інформації про Україну та російську агресію, так і внутрішньополітичних процесів в інших країнах. Достатньо згадати інформаційне втручання у президентські вибори в США в 2016 році, виборчі процеси у Франції, Німеччині, Чехії, Словаччині, Польщі, Угорщині, інших європейських країнах.

У Центральноєвропейських країнах використання фейк-ньюз, інспірованими РФ пов'язане із декількома основними сферами: вплив на виборчий та політичний процес загалом, поширення неправдивої інформації про певних політичних гравців, поширення фейків про Україну. З початку 2020 року полем, в якому активно були задіяні російські інформаційні сили – дезінформація про COVID-19 та вакцинацію від хвороби.

В країнах Центрально-Східної Європи та в Україні пропаганда РФ використовує подібні за характеристиками інструменти і меседжі. Зміни стосуються акцентів з огляду на специфіку ситуації у кожній конкретній країні [1].

Якщо проаналізувати, до прикладу, ситуацію із фейковими новинами у Польщі, то часто лунають пропагандистські меседжі, що «Захід кине» Польщу, як у 1939-му», Польща є васалом США, що Європа хоче кинути всіх біженців на Польщу і т.д. Також активно розглядається й «українська карта» - зокрема гра на почуттях поляків щодо Волинської трагедії, про «польський Львів» чи про те, що при владі в Києві «злочинні бандерівці». З іншої сторони, російські фейки про Польщу в Україні мають іншу направленість і часто стосуються нібито агресивного відношення поляків до українців. «Польські підлітки жорстоко побили українську школярку», «Українців чекає утилізація та розпродаж України Польщі», «60% заробітчан у Польщі з України стикаються із проблемами під час працевлаштування та виплати заробітної платні» - лише декілька заголовків фейкових новин, які вчасно не були виявлені і масово потрапили в інформаційний простір, були передруковані багатьма інформаційними ресурсами [6][7].

До прикладу, в українсько-угорських взаєминах поширювалася фейкова інформація щодо нового українського закону про освіту, певні норми якого виявилися чутливими для угорськомовної меншини на Закарпатті. В Україні зустріч міністрів зовнішніх справ Угорщини Петера Сійярто і України Дмитра Кулеби у червні 2020 року супроводжувалася появою фейкових матеріалів під заголовком «Українці шоковані: Міністр МЗС України «дарує» Угорщині цілий район на Закарпатті [4].

Експерт Центру міжнародних відносин Агнешка Островська зазначає, що поряд з тим, що багато вагомих інтернет-ресурсів у Угорщині цитує російські ЗМІ орієнтовні на світову аудиторію, в Угорщині є своя особливість – російські пропагандисти практично не створюють контент, який був би пов'язаний з місцевими подіями. Це, ймовірно, спричинено браком саме локальної інформації, а також браком спеціалістів, які володіють добре угорською мовою. Серед основних цілей російської пропаганди в Угорщині: підрив довіри до ЄС,

посилення настроїв проти мігрантів, продукування і посилення антиамериканських та антинатівських настроїв, дискредитація України як failed state, якою керують фашисти, дискредитація даних звіту щодо причин падіння Боїнга МН17 [5].

З 2020 року загальною тенденцією інформаційному просторі Центральноєвропейських країн стало масове поширення фейків щодо COVID-19. У 2020 році вони ставили під сумнів обмежувальні заходи та небезпеку захворювання, у 2021 році, з появою вакцин, їхня направленість була спрямована на дискредитацію вакцинації. Слід зазначити, що фейки щодо вакцини мали різноманітне походження, але й тут «російський слід» виявився найзначнішим. Так, викликала значний резонанс у європейських медіа доповідь Європейської служби зовнішньополітичної діяльності (EEAS) про «кампанію з дезінформації» щодо коронавірусу SARS-CoV-2, яку проводять прокремлівські ЗМІ.

Загалом, з точки зору експертів East StratCom, мета російських медіа - налякати читачів і глядачів. «Прокремлівські дезінформаційні ЗМІ засипають цільову аудиторію десятками різноманітних заяв, версій, пояснень, «зливої інформації», «сенсацій», «теорій змови», - зазначається на сайті euvsdisinfo.eu. Мета подібної інформаційної діяльності - підірвати довіру до систем охорони здоров'я, влади та міжнародних організацій. Основними фейками при цьому називають твердження, що коронавірус створили в лабораторіях НАТО та що він у підсумку приведе до колапсу Євросоюзу [9].

Протидія фейковій дезінформації в європейських країнах здійснюється шляхом безпосереднього блокування інформаційних ресурсів та акаунтів у соцмережах, активною роботою по виявленню та розвінчуванню фейкової інформації, а також проведення кампанії зі інформаційної гігієни та медіаграмотності серед користувачів інтернету. Так, 28 вересня 2021 року YouTube заблокував без права на відновлення акаунти двох німецькомовних проєктів російської пропагандистської RT, RT DE і Der Fehlende Part. Відеогостинг пояснив, що канали порушили його політику про дезінформацію щодо коронавірусу [8].

Ще 23 листопада 2016 р. депутати Європарламенту ухвалили Резолюцію «Стратегічні комунікації ЄС як протидія пропаганді третіх сторін», у якій містяться положення про протидію ворожій Євросоюзу пропаганді, що «виходить з Росії». У липні 2021 року Міністри закордонних справ України, Литви і Польщі Дмитро Кулеба, Габріелюс Ландсбергіс та Збігнєв Рау підписали Дорожню карту подальшої взаємодії та Декларацію про європейську спадщину та спільні цінності Люблінського трикутника, а також ухвалили План спільних дій з протидії дезінформації [3].

Загалом слід зазначити, що протидія фейковим новинам вже є значно потужнішою ніж, скажімо, в 2014-2015 роках. Разом з тим, варто розуміти, що фейк-ньюз будуть існувати доти, доки вони будуть активно поширюватися простими користувачами та медіа. Тому дуже важливим фактором у протидії фейкам є критичність до поданої інформації та використання нескладних правил інформаційної гігієни.

1. Інструменти російської пропаганди у країнах Східної Європи – однакові – дослідження. URL: https://uacrisis.org/uk/53099-information-warfare?__cf_chl_managed_tk__=pmd_8FpF.Ts7UifDDVnE1tWN8bDSVEKZT6_Z6DQmJetzNsw-1633006409-0-gqNtZGzNAxCjcnBszQi9 (дата звернення 12.09.2021)
2. Кроперус М., Грассуггер Г. «Я тільки показав, що існує бомба». URL: <https://zbruc.eu/node/59714> (дата звернення 01.09.2021)
3. Люблінський трикутник: глави МЗС схвалили план протидії російським фейкам. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3276425-lublinskij-trikutnik-glavi-mzs-shvalili-plan-protidii-rosijskim-fejkam.html> (дата звернення 12.09.2021)
4. Повна типологія найбільш небезпечних фейків. URL: <https://platfor.ma/specials/sekretni-materialy-povna-typologiya-najbilsh-nebezpechnyh-fejkiv/> (дата звернення 01.09.2021)
5. Угорські мейнстрімові ЗМІ ретранслюють меседжі кремлівської пропаганди – дослідження. URL: <https://ms.detector.media/mediadoslidzhennya/post/18457/2017-02-24-ugorski-meynstrimovi-zmi-retranslyuyut-mesedzhi-kremlivskoi-propagandy-doslidzhennya/> (дата звернення 12.09.2021)
6. Фейк про українських заробітчан у Польщі. URL: <https://ua.krymr.com/a/28965067.html> (дата звернення 12.09.2021)
7. Фейк: Українців чекає утилізація та розпродаж України Польщі. URL: https://voxukraine.org/fejk-ukrayintsiv-chekaye-utilizatsiya-ta-rozprodazh-ukrayini-polshhi/?__cf_chl_managed_tk__=pmd_1Q0XeVguU7zPcIyAh_hxNOAI0mjfGp7kf6DT38L3ZyY-1632989371-0-gqNtZGzNAxCjcnBszQi9 (дата звернення 01.09.2021)
8. YouTube заблокував два німецькомовних канали RT, Росія пригрозила помстою. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2021/09/29/7128385/> (дата звернення 01.09.2021)
9. Які фейки про коронавірус поширюють з Росії у ЄС. URL: <https://www.dw.com/uk/%D1%8F%D0%BA%D1%96-%D1%84%D0%B5%D0%B9%D0%BA%D0%B8-%D0%BF%D1%80%D0%BE-%D0%BA%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%B2%D1%96%D1%80%D1%83%D1%81-%D0%BF%D0%BE%D1%88%D0%B8%D1%80%D1%8E%D1%8E%D1%82%D1%8C-%D0%B7-%D1%80%D0%BE%D1%81%D1%96%D1%97-%D1%83-%D1%94%D1%81/a-52855904> (дата звернення 12.09.2021)
10. Hunt E. What is fake news? How to spot it and what you can do to stop it. URL: <https://www.theguardian.com/media/2016/dec/18/what-is-fake-news-pizzagate> (дата звернення 01.09.2021)